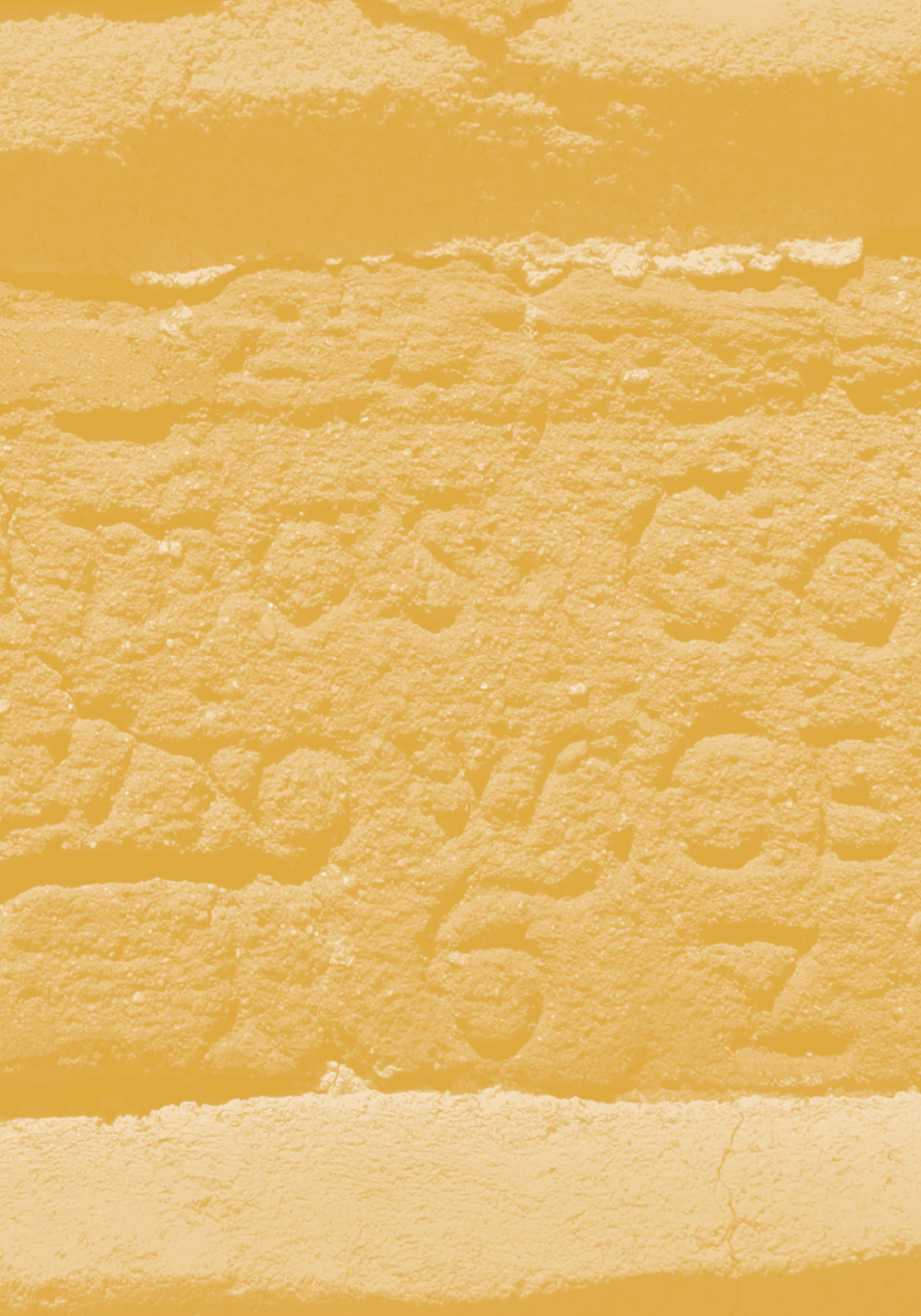

archeologia i historia
ziemi rozprzańskiej

archeologia i historia
ziemi rozprzańskiej

redakcja

Kalina Skóra & Piotr Strzyż

Łódź 2025

Recenzenci

dr hab. Andrzej Janowski, prof. IAE PAN

prof. dr hab. Witold Świątosławski

Wydawnictwo

Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego

Korekta językowa

Karolina Płoska

Korekta techniczna

Jolanta Dybała

Opracowanie graficzne i skład

Joanna Apanowicz

Zdjęcia na okładce i przekładkach

Inskrypcje na ścianach kościoła pw. św. Mikołaja BW w Mierzynie, fot. Kalina Skóra

Wydane ze wsparciem

Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich, Oddział w Łodzi

© Copyright

Wydawca i Autorzy

Wszystkie prawa zastrzeżone

Adres redakcji

90-131 Łódź

ul. Narutowicza 65

ISBN

978-83-969429-8-2

Spis treści

- 7 _____ Słowo od redakcji
- 9 _____ **Monika Troszczyńska-Antosik**
Tomaszowska Ekspedycja Archeologiczna w Mierzynie w latach 1972–1976
- 25 _____ **Beata Sobko, Błażej Muzolf, Ireneusz Marchelak, Wojciech Siciński**
Zarys osadnictwa pradziejowego w rejonie Rozpry w świetle badań
i zbiorów Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi
- 37 _____ **Beata Sobko**
Zabytki krzemienne z Rozpry stan. 2, pow. piotrkowski w zbiorach Muzeum
Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi
- 51 _____ **Magdalena Piotrowska**
Mierzyn, stan. 1, gm. Rozprza. Nowe materiały do poznania kultury
pomorskiej w Polsce Centralnej
- 63 _____ **Tomasz Kurasiński**
Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Lubieniu na tle obrzędowości
pogrzebowej centralnej Polski – specyfika i znaczenie
- 95 _____ **Iwona Nowak, Waldemar Stasiak**
Rozprza – badania Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi
w latach 1963–1966

- 105 _____ **Jerzy Sikora, Piotr Kittel**
Obraz pełen luk. Grodzisko w Rozprzy po ponad półwieczu badań
archeologicznych
- 131 _____ **Alicja Szymczak, Jan Szymczak**
Sprzedaż wójtostwa w Rozprzy w 1373 r. Wojciechowi Golonce. Nowe fakty
- 143 _____ **Kalina Skóra, Piotr Strzyż, Jan Szymczak**
Bulla antypapieża Jana XXIII z siedziby rycerskiej w Mierzynie
- 165 _____ **Jacek Ziętek**
Znaleziska monet z okolic Rozprzy i Mierzyna
- 177 _____ **Alicja Piotrowska**
Wryte przez wieki, czytane przez antropologa – inskrypcje na ścianach
kościoła pw. św. Mikołaja BW w Mierzynie
- 191 _____ **Maria Baranowska**
Wybrane rody chłopskie parafii Mierzyn i Rozprza w świetle ksiąg
metrykalnych i innych źródeł
- 205 _____ **Sebastian Latocha**
Przystanek Rozprza na Drodze Żelaznej Warszawsko-Wiedeńskiej.
Przyczynek do mikrohistorii małej stacji kolejowej
- 219 _____ **Afiliacje**

Tomaszowska Ekspedycja Archeologiczna w Mierzynie w latach 1972–1976

Tomaszów Mazowiecki Archaeological Expedition in Mierzyn (1972–1976)

Abstract: The article deals with a brief history of the Tomaszów Mazowiecki Archaeological Expedition, known as “TEA” and refers to a group of young people (not professional archaeologists) engaged in cooperation with the local museum in Tomaszów Mazowiecki in the 1970s. The group of young enthusiasts was led by thirty-year-old archaeologist Stanisław Marcin Gąsior, an employee of the museum in Tomaszów Mazowiecki, and the collaboration involved the active participation of the teenagers in excavations. Years later, the author of the article attempted to recall (based on the memories of the participants) the social “movement” that was important for the history of the Tomaszów museum. The article describes the formation of the TEA and the history of its collaboration with the museum [as an early and unique example of an archaeological community outreach project in Poland]. The events presented in the paper are analysed in the context of the village of Mierzyn and its inhabitants in the 1970s. The article also contains photos that are a part of the rich collection of photographic material and illustrations documenting the TEA project.

Keywords: Tomaszów Mazowiecki, museum, archaeological excavations, youth, 1970s

Historia powstania Tomaszowskiej Ekspedycji Archeologicznej

Tomaszowska Ekspedycja Archeologiczna – w skrócie TEA – to nazwa przyjęta przez grupę nastolatków współpracujących głównie w latach siedemdziesiątych XX w. z działem archeologicznym Muzeum w Tomaszowie Mazowieckim¹ (Ryc. 1).

1 Obecnie Muzeum w Tomaszowie Mazowieckim im. Antoniego hr. Ostrowskiego, którego siedzibą jest pałac rodziny Ostrowskich.

Ryc. 1. Logo TEA pochodzące z obozowej gazety pt. „Łopata Ilustrowana”. Autor nieznany. Rok powstania 1977. Źródło: Archiwum archeologiczne Muzeum w Tomaszowie Mazowieckim im. Antoniego hr. Ostrowskiego.

Prawdopodobnie oficjalnie po raz pierwszy nazwa² ta pojawiła się podczas otwarcia wystawy archeologicznej (z własnych zbiorów) na początku 1973 r.³ Świadectwem tego wydarzenia są zdjęcia zachowane w muzealnej kartoce fotograficznej działu archeologicznego. Jedno z nich przedstawia Jacka Mrozowicza trzymającego oburącz transparent z szyldem⁴ „TOMASZOWSKA EKSPEDYCJA ARCHEOLOGICZNA” (Ryc. 2). Tę właśnie tablicę zabierano na wykopaliska i umieszczano nad pomieszczeniem zwanym „kuchnią” (Ryc. 3).

Początki kooperacji młodzieży⁵ z sekcją archeologiczną należy łączyć z pierwszym w historii muzeum zatrudnionym na etacie archeologiem, Stanisławem Marcinem Gąsiorem⁶. Młody naukowiec, który miał prowadzić badania terenowe, potrzebował współpracowników do prac fizycznych.

- 2 W krótkich reportażach z badań wykopaliskowych autorstwa Andrzeja Kobalczyka występuje „tomaszowska ekspedycja archeologiczna”, ale nie jako nazwa własna, Kobalczyk 1972.
- 3 Wystawa *Badania archeologiczne nad środkową Pilicą 1967–1972* dostępna była w dniach 1 lutego – 10 marca 1973 r. w Muzeum w Tomaszowie Mazowieckim.
- 4 Czy ten transparent był manifestacją grupy, która chciała odróżnić się od uczniów szkolnego koła historycznego? Na zaproszeniu na wernisaż jest informacja następującej treści: „Muzeum w Tomaszowie Maz., Szkolne Koło Historyczne przy II L.O. zapraszają na otwarcie wystawy archeologicznej «Badania wykopaliskowe nad środkową Pilicą»”, ewidentny brak nazwy: TEA.
- 5 To nie jedyny przykład angażowania młodzieży przez Muzeum w Tomaszowie Mazowieckim. Placówka utworzona przez Polskie Towarzystwo Krajoznawcze (w 1927 r.) posiada pierwsze zbiory etnograficzne pochodzące z Koła Krajoznawczego Młodzieży działającego przy Państwowym Seminarium Nauczycielskim Męskim im. Tadeusza Rejtana w Tomaszowie Mazowieckim. W latach powojennych, z dyrektorem muzeum Janem Piotrem Dekowskim, współpracowała młodzież z Państwowego Liceum Pedagogicznego. Następny dyrektor, Józef Jastrzębski, zaangażował młodych z 13 Drużyny Harcerskiej im. Jagi Falkowskiej przy Liceum Pedagogicznym oraz dziewczęta z 16 Drużyny Żeńskiej Krajoznawczej ZHP działającej przy I Liceum Ogólnokształcącym, Bogurat 2002, 9.
- 6 Urodzony we wsi Grabki Duże w woj. świętokrzyskim, syn Stanisława i Emilii (za: Kwestionariusz zawierający dane do kartoteki kadry merytorycznej muzeów w Polsce). Lata życia 1942–2021. Przyjęty do pracy 1 września 1966 r. (choć w publikacji *W hrabskim pałacu*, s. 16, jest informacja o podjęciu pracy w muzeum już w 1965 r.). W niepublikowanym dzienniku Mirosławy Jastrzębskiej pod datą 01.09.1966 r. pkt. 1 czytamy: „Wprowadzenie w tok pracy nowego pracownika (archeologa)”. Być może zatrudnienie archeologa wiązało się z planami budowy zbiornika Zalew Sulejowski, który miał zatopić dużą przestrzeń terenu ciekawego pod względem archeologicznym. Potwierdzeniem tej teorii prawdopodobnie może być notatka o badaniach w Przyglowie-Murowańcu zawarta w „Informatorze Archeologicznym” za rok 1967, 143, która podaje, że „stanowisko to z uwagi na mający powstać na tym terenie zalew «badane było ratowniczo»”.

Ryc. 2. Otwarcie czasowej wystawy archeologicznej w 1973 r. Od lewej: B. Kozak, M. Słowik, G. Kuczyńska, A. Malinowski, (pod tablicą) R. Malinowski, (z szyldem) J. Mrozowicz, (pod tablicą) M. Mrozowicz, S.M. Gąsior, J. Wojciechowski, J. Gałczyński, A. Skrzydlewski (kierownik Wydziału Kultury w Tomaszowie Mazowieckim). Źródło: Archiwum archeologiczne Muzeum w Tomaszowie Mazowieckim im. Antoniego hr. Ostrowskiego, katalog fotograficzny nr 261.

Ryc. 3. Szyld TEA eksponowany w kuchni. Na zdjęciu od lewej strony NN i M. Lebedowicz. Źródło: Archiwum prywatne Z. Pieczyńskiej-Gąsior.

Pierwsze pisemne wzmianki, z których dowiadujemy się o poszukiwaniach młodzieży, znajdują się w dzienniku Mirosławy Jastrzębskiej⁷ pod datą czerwową 1968 r., kiedy to w muzeum odbyła się narada⁸ w sprawie udziału w badaniach harcerzy. Natomiast w przekazie prasowym czytamy, że „tylko sześciu członków drużyny⁹ miało okazję do zgłębienia tajników pracy archeologa” przez dwa tygodnie¹⁰. Był to pierwszy muzealny obóz archeologiczny, który odbył się w Łaknarzu koło Będkowa, w sierpniu 1968 r. Rok później dyrektor muzeum Józef Jastrzębski skontaktował S.M. Gąsiora z Andrzejem Makowskim¹¹, opiekunem Szkolnego Koła Historycznego (dalej: SKH) działającego przy II Liceum Ogólnokształcącym w Tomaszowie Mazowieckim¹². Do ich spotkania doszło – jak wzmiankuje Andrzej Makowski – w murach muzeum¹³. Pierwsze zebranie z uczniami SKH miało miejsce w szkolnych klasach lekcyjnych¹⁴. Jak wspomina Sławomir Fałek¹⁵, S.M. Gąsior prowadził również prelekcje archeologiczne dla uczniów na lekcjach historii. Kolejne posiedzenia (SKH?) coraz częściej przenosiły się do pałacu Ostrowskich, gdzie odbywały się również szkolenia¹⁶ z archeologii. Z młodzieżą, która posiadała już podstawową wiedzę, można było wyruszyć w teren. Pierwszych niewielkich odkryć tomaszowska ekipa archeologiczna¹⁷ dokonała wzdłuż biegu Pilicy. Pozyskanie zabytków przyczyniło się do zintegrowania grupy miłośników archeologii.

7 Żona ówczesnego dyrektora muzeum Józefa Jastrzębskiego.

8 Niepublikowany dziennik Mirosławy Jastrzębskiej pod datą 18.06.1968.

9 Była to drużyna harcerska z Miejskiej Komendy Hufca ZHP przy Technikum Samochodowym i Zasadniczej Szkole Samochodowej pod wodzą drużny Janiny Jaworskiej.

10 Kobalczyk 1968.

11 Andrzej Kazimierz Makowski (1934–?) nauczyciel, członek PZPR od 1962 r. Sekretarz Podstawowej Organizacji Partyjnej przy II L.O. Kierownik Miejskiego Ośrodka Pracy Partyjnej w Tomaszowie Mazowieckim, po 1975 r. związany z Piotrkowem Trybunalskim, [za:] <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/33483>.

12 Wspomnienia Sławomira Jastrzębskiego (syna Józefa Jastrzębskiego) spisane 23.06.2023 – w archiwum działu archeologicznego MT/ED/A/45.

13 A. Makowski, Przedmowa [w:] Kronika współpracy młodzieży II L.O. z muzeum w latach 1969–1973, źródło niepublikowane, udostępnione dzięki uprzejmości żony i córki Stanisława Marcina Gąsiora.

14 Informację uzyskano z podpisu zdjęcia [w:] Kronika współpracy...

15 Uczestnik badań. Wspomnienia przysłane drogą mailową, dnia 26.01.2023 r., w archiwum archeologicznym. MT/ED/A/45.

16 A. Makowski, Przedmowa [w:] Kronika współpracy...

17 Taką nazwę wzmiankuje w Przedmowie A. Makowski [w:] Kronika współpracy...

W dniu 15 lipca 1972 r. A. Makowski wraz ze swoją grupą SKH przybył pod Sulejów na obóz archeologiczny, gdzie został powitany przez ekipę tomaszowskiego muzeum, będącą na miejscu już od dwóch tygodni. Istniały zatem „dwa obozy”. Do jednego należeli członkowie SKH, do drugiego młodzież z TEA. Taki podział potwierdzają uczestnicy wydarzeń, m.in. S. Fałek, który wspomina: „[...] w lecie prof. Makowski zorganizował obóz [który – M.T.A.] sąsiedował z obozowiskiem Tomaszowskiej Ekspedycji Archeologicznej prowadzonej przez Marcina Gąsiora [...]. U nas obowiązywał wprowadzony [...] rygor, a u sąsiadów luz. Po zakończeniu [badań – M.T.A.] postanowiłem przenieść się tam i kontynuować swój pobyt już w TEA”.

W którym roku powstała Tomaszowska Ekspedycja Archeologiczna? Odpowiedzi na to pytanie może udzielić fotografia z „obozu” wykonana w 1977 r. Widzimy na niej młodego człowieka, który w lesie pomiędzy drzewami rozwiesza transparent o treści: „X lat TEA. Witamy kombatantów i inne ofiary tego obozu 1967–1977” (Ryc. 4). Rok 1967 związany jest prawdopodobnie z pierwszymi (?) dwutygodniowymi stałymi badaniami wykopaliskowymi zarządzanymi przez S.M. Gąsiora z Muzeum w Tomaszowie Mazowieckim w miejscowości Przyglów-Murowaniec¹⁸.

Ryc. 4. Zawieszanie szyldu na drzewie z okazji dziesięciolecia TEA. Nierozpoznana osoba.
Źródło: Archiwum prywatne Z. Pieczyńskiej-Gąsior.

¹⁸ Informator Archeologiczny. Badania 1967 r., 143. O uczestnikach badań nie pozyskano żadnych informacji.

Badania w Mierzynie

We wrześniu 1971 r. rolnik z Mierzyna Józef Olejnik zawiadomił muzeum piotrkowskie o wyoraniu kilku starych naczyń glinianych¹⁹. W samej wsi znaleziska archeologiczne odkrywano już w XIX w.²⁰, a pierwsze stanowisko, na którym pojawili się młodzi miłośnicy wykopalisk z TEA, znane było od czasów międzywojennych²¹. Prace archeologiczne podjęło w sierpniu 1972 r. tomaszowskie muzeum²².

„Nasza” ekspedycja archeologiczna po zakończeniu wykopalisk w Piaskach²³ i złożeniu obozu namiotowego²⁴ przeniosła się²⁵ od razu do Gminnej Szkoły Zbiorczej w Mierzynie²⁶, gdzie udostępniono nam na jeden sezon badawczy salę gimnastyczną do codziennego życia. W kolejnych latach (tj. w sezonach 1973–1976) młodzież²⁷ mieszkała w namiotach rozlokowanych w lesie²⁸. Uczestnicy badań

19 Kobalczyk 1972.

20 „W 1881 roku przy oraniu ziemi dworskiej znaleziono zbiór srebrnych monet z II poł. XIV wieku. Znalazcom odebrano 400 sztuk”, [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. VI, 358, [za:] http://dir.icm.edu.pl/Słownik_geograficzny/Tom_VI/358.

21 Gąsior 1972, 1.

22 W tym czasie Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim prowadziło badania w Lubieniu gm. Rozprza na cmentarzysku szkieletowym (Kurasieński, Skóra 2012, 8). Z tego powodu Muzeum w Tomaszowie Mazowieckim podjęło się właśnie prac w Mierzynie. Pomimo że z pisma z dnia 27.02.1971 r. dotyczącego planów archeologicznych (Muzeum w Tomaszowie Maz.) przedstawionych na rok 1971, a wysłanego do Wydziału Kultury PWRN w Łodzi, wynika, że „na podstawie umowy z Muzeum Regionalnym w Piotrkowie Tryb. Muzeum nasze [w Tomaszowie Mazowieckim – M.T.A.] planuje rozpoczęcie badań na stanowisku w Lubieniu”, [za:] Państwowe Archiwum w Piotrkowie Trybunalskim, Oddział w Tomaszowie Mazowieckim, akta: Muzeum w Tomaszowie Mazowieckim, Dokumentacja działu archeologicznego 1965–1972; sygn. 49/570/0/-/40.

23 Z polowej księgi wpływu: ostatni wpis o znalezieniu zabytku na stanowisku Piaski nr 4 opatrzonej jest datą 08.08.1972. Był to wtorek, a już w czwartek 10.08 rozpoczęto prace w Mierzynie, wg Sprawozdania z prac wykopaliskowych prowadzonych na cmentarzysku ciałopalnym kultury wschodnio-pomorskiej w Mierzynie pow. Piotrków T. [maszynopis w Ewidencji działu archeologicznego pod nr MT/Eba/7].

24 Ówczesne obozy archeologiczne charakteryzowały się bliskością z naturą. Współcześnie porównywane są do obozów harcerskich. S.M. Gąsior być może doświadczył takiej formy biwaku na praktykach studenckich. Namioty były powszechną formą „zamieszkania” na archeologicznych badaniach.

25 Piaski to obecnie część miasta Sulejów w pow. piotrkowskim. Młodzież z jednego obozu na drugi dostała się prawdopodobnie samochodem marki renault (1000 lub 1400), którego właścicielem był pan Wysnyk.

26 Obecnie: Szkoła Podstawowa im. Św. Mikołaja w Mierzynie.

27 W badaniach nie uczestniczyli członkowie Szkolnego Koła Historycznego z II LO w Tomaszowie Mazowieckim [informacja udzielona przez J. Mrozowicza].

28 Jak wspomina S. Falek, z powodu „nie spełnienia [przez TEA – M.T.A.] prośby dyrektora szkoły o wyrównaniu powierzchni asfaltowej boiska w okresie upałów”, nie przedłużono tomaszowianom gościnny w szkolnych murach. O asfaltowym boisku wspomniano na stronie internetowej

w Mierzynie spędzali w terenie około dwóch tygodni lata, jedynie w roku 1976²⁹ byli na miejscu około 30 dni. Za wykonywaną pracę otrzymywali wynagrodzenie w wysokości 8 zł za godzinę, pracując od poniedziałku do soboty.

Przed przybyciem grupy młodzieży do Mierzyna S.M. Gąsior (zwany przez młodych „Szefem”) powiadomił miejscowych oficjeli, łącznie z księdzem tutejszej parafii³⁰, o kilkudniowym pobycie „na ich terenie” zespołu wykopaliskowego.

Prace archeologiczne prowadzono na terenie pola ornego, którego właścicielem był wspomniany rolnik Józef Olejnik. Początkowo prowadzono je wzdłuż gruntowej drogi. Ponieważ wiadomo było, jakiego rodzaju znalezisk należy się spodziewać, posłużono się tzw. metodą „szpilową”³¹, umożliwiającą odkrycie skupisk kamieni bez konieczności rozkopywania znacznych przestrzeni. Znaczącą rolę w tej technice był Jerzy Gałczyński³², towarzysz archeologiczny wędrowek – jak wspominał go po latach Stanisław Marcin Gąsior³³.

Mierzyn dla allochtonów był gościnny. Mieszkańcy nie zakłócali prac, „z zaintrygowaniem przyglądali się wykopaliskom”, niektórzy pomagali. Nie naruszali także spokoju obozowego życia toczącego się w tzw. brzezince obok szkoły³⁴. Tomaszowianie natomiast korzystali z serdeczności rolników, którzy zaopatrywali ich w plony rolne. Atrakcją dnia codziennego były kąpiele w rzece. Uczestnicy (a było ich od kilku do kilkunastu) działali zespołowo, spędzając wspólnie czas. Rytm dnia codziennego wyznaczała pobudka oraz śniadanie.

Po śniadaniu wyruszano na wykop. Do prac fizycznych angażowani byli przeważnie chłopcy, bo dziewczyny (czasami chłopcy też), mając dyżury, zostawały na miejscu i przygotowywały posiłki (drugie śniadanie, obiad i kolację). Z zapamiętanego menu można wyliczyć: chleb z dżemem, słodkie bułki, zupę pomidorową lub warzywną okraszoną margaryną i zupami instant, kartofle z jajkiem,

szkoły w Mierzynie, gdzie w tekście *Rys historyczny placówki* pod datą 1974 r. mowa o oddanym do użytku dużym asfaltowym szkolnym boisku, <http://spmierzyn.szkolnastrona.pl/index.php?c=page&id=33>.

29 Sezon 1976 r. odbył się pod egidą Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim, ponieważ S.M. Gąsior został dyrektorem tej placówki.

30 W mierzynskiej parafii od 1963 do 1981 r. rezydował ks. Marian Frontczyk, Baranowska 2018, 27. W Kronice współpracy... we wspomnieniach S. Falka znajdziemy informację, „że ksiądz dostarczył wykopane naczynia” (?).

31 Znaną od końca XIX w., Karczewski 2022, 174.

32 Lata życia 1926–1994. Urodzony w Tomaszowie Mazowieckim z ojca Henryka Bolesława z zawodu tkacza oraz matki Natalii Anny Kucharskiej (akt ślubu rodziców, <https://geneteka.genealodzy.pl>). Skrócona bibliografia J. Gałczyńskiego, Wrońska 1982, 6.

33 Gąsior, Szukała 1995, 3.

34 Baranowska 2018, 9.

gulasz, klopsiki, surówkę z kapusty. Posiłki przyrządzano na przenośnym „piecu”. Gospodarze dostarczali mleko. Pieniądze na pożywienie pochodziły ze wspólnej kasy nadzorowanej przez skarbnika. Zakupy robiono w pobliskim sklepie.

Ryc. 5. Rekonstrukcja naczyń. Od lewej: M. Lebedowicz, NN, R. Malinowski, J. Smejda, G. Kuczyńska, S. Fałek. Źródło: Archiwum prywatne S. Fałka.

Ryc. 6. Ekspedycyjna orkiestra. Nierozpoznane osoby. Źródło: Archiwum prywatne Z. Pieczyńskiej-Gąsior.

Popołudnia były wolne. Czas spędzano różnorodnie. Niektórzy uzupełniali dokumentację polową czy rekonstruowali naczynia (Ryc. 5). Były również ogniska, przy których tańczono, śpiewano oraz grano na instrumentach muzycznych (Ryc. 6).

Mierzyn we wspomnieniach

Retrospekcja Zdzisławy Pieczyńskiej-Gąsior³⁵: „[...] pewnego lata wybuchł w Mierzynie potężny i niebezpieczny pożar. Pan Jerzy [Gałczyński – M.T.A.] błyskawicznie i profesjonalnie pokierował wezwanym oddziałem Ochotniczej Straży Pożarnej; domy, zabudowania gospodarcze, zwierzęta i plony zostały ocalone. Mieszkańcy wsi docenili rolę *pana od archeologów* [...] i przynieśli do obozu wspaniały dar. Był nim potężnych rozmiarów kosz pełen świeżutkich kurzych jajek! Długo wspominaliśmy smak domowej jajecznicy, którą mogliśmy przez jakiś czas zastąpić dżem”. „Najpiękniejsze miejsce na obóz zostało wybrane w Mierzynie. Namioty wraz z kuchenną wiatą rozbijaliśmy rokrocznie w lesie pełnym cudnego zapachu i smakowitych kani. I jeszcze ten śpiew ptaków!” „Podczas wykopalisk w Mierzynie obóz rozbijaliśmy w bliskiej odległości od zabudowań szkoły podstawowej. Młodzież chętnie korzystała z uprzejmości kierownika placówki, który udostępniał jej świetlicowy telewizor. [...] Pamiętam, jak dziewczyny i chłopcy pobiegli tam któregoś wieczoru chcąc za wszelką cenę obejrzeć widowiskową *Planetę małp*. Pobiegli mimo szalejącej ulewy i gwałtownej burzy z piorunami. Zanim Szeł się zorientował”. „W Mierzynie wędrowaliśmy cały kilometr nad stawy rybne. Kąpaliśmy się (czy legalnie?) w wodzie, która nigdy nie osiągała przyzwoitej temperatury”.

Ze wspomnień Sławomira Fałki³⁶: „Do ekipy archeologicznej zostało przyjętych kilku miejscowych młodych ludzi. To pozwalało na nawiązanie lepszych relacji z miejscową ludnością. Rytuałem też była nasza obecność na sumie w miejscowym kościele”. „Atrakcją Mierzyna było również grodzisko średniowieczne, na nim w nocy mogliśmy odczyniać różne harce, gusła, aby miejscowa ziemia udostępniła nam bogaty materiał archeologiczny”. „Przypominam sobie ciekawy epizod z tzw. «niewypałem», co poskutkowało ewakuacją części ekipy wykopaliskowej na tzw. bezpieczną odległość. Prace zabezpieczające dokonywał «znawca – po szkoleniu wojskowym» i archeolog w jednej osobie – Edward Ćwiertak. «Niewypał» okazał się nożycami z utlenionymi na czerwono uchwyty (stąd podejrzenie), a przy nim wkrótce znaleźliśmy piękne żelazne umbo i metalową osłonkę kręwełki tarczy. W grobie było też zgięte rytualnie ostrze włóczni”.

35 Żona S.M. Gąsiora. Niepublikowane wspomnienia z wykopalisk spisane na prośbę autorki artykułu. MT/ED/A/45.

36 Niepublikowane wspomnienia autora w archiwum działu archeologicznego pod nr MT/ED/A/45.

Epilog

Tomaszowska Ekspedycja Archeologiczna nieoficjalnie zakończyła swą działalność prawdopodobnie w 1977 r., wraz z ostatnim sezonem badań w Mierzynie – świadectwem są zdjęcia z tamtego czasu. Bezpośrednią tego przyczyną było objęcie przez Stanisława Marcina Gąsiora w 1975 r. stanowiska dyrektora Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim. Dział archeologiczny Muzeum w Tomaszowie Mazowieckim pozostał bez nadzoru archeologa do 1982 r., a jego nowy opiekun nie kontynuował tradycji nazywania obozów wykopaliskowych Tomaszowską Ekspedycją Archeologiczną (Ryc. 7).

Ryc. 7. Jedno z ostatnich zdjęć. Od lewej strony stoją: A. Pelisiak, J. Smejda, J. Galczyński, S.M. Gąsior. Źródło: Archiwum prywatne Z. Pieczyńskiej-Gąsior.

Bibliografia

Źródła

Państwowe Archiwum w Piotrkowie Trybunalskim, Oddział w Tomaszowie Mazowieckim, akta:
Muzeum w Tomaszowie Mazowieckim, Dokumentacja działu archeologicznego 1965–1972,
sygn. 49/570/0/-/40.

Literatura

- Baranowska M. 2018. *Szkice z dziejów Mierzyna*. Tomaszów Mazowiecki.
- Bogurat W. 2002. *Wyniki współpracy młodzieży z Działem Etnograficznym*. W: *Funkcje edukacyjne Muzeum w Tomaszowie Mazowieckim*. Biblioteka Muzeum w Tomaszowie Mazowieckim 6, 6–15.
- Gąsior M., Szukała M. 1995. *Archeologia w województwie piotrkowskim. Informator 1988–1994*. Piotrków.
- Informator Archeologiczny. 1968. Badania 1967 r. Warszawa.
- Karczewski M. 2022. *Zygmunt Gloger. Starożytnik czy archeolog?*. W: J. Ławski, P. Suchodolski, L. Zabielski (red.), *Naukowe i literackie światy Zygmunta Glogera*. Colloquia Orientalia Białostocensia Literatura/Historia 51. Białystok, 165–181.
- Kobalczyk A. 1968. *Rewelacyjne odkrycia*. „Głos Robotniczy” R. XIV, nr 223.
- Kobalczyk A. 1972. *Ziemia odsłania tajemnice. Zagadkowy grób*. *Nauka i emocje licealistów*. „Głos Robotniczy” R. XXVII, nr 188.
- Kurasieński T., Skóra K. 2012. *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Lubieniu, pow. piotrkowski*. Łódź.
- Wróńska J. 1982. *Znaleźć w życiu swoją fibulę*. „Odgłosy. Tygodnik Społeczno-Kulturalny” 16 (1269 / rok XXV), 6.

Wspomnienia niepublikowane

- Fałek S. 2023. Wspomnienia. Ewidencja dodatkowa działu archeologii nr MT/ED/A/45.
- Gąsior M. 1972. Sprawozdanie z prac wykopaliskowych prowadzonych na cmentarzysku ciałopalnym kultury wschodnio-pomorskiej w Mierzynie pow. Piotrków T. Ewidencja badań archeologicznych nr MT/Eba/7.
- Jastrzębska M. 1968. [Dziennik pracy – MTM]. 1967 rok i 1968 rok. Zeszyty w dziale etnograficznym muzeum.
- Kronika współpracy młodzieży II L.O. z muzeum w latach 1969–1973. Zbiory prywatne.
- Kwestionariusz zawierający dane do kartoteki kadry merytorycznej muzeów w Polsce. Informacje dotyczą Stanisława Marcina Gąsiora. Ewidencja dodatkowa działu archeologii nr MT/ED/A/35.
- Makowski A. Przedmowa. W: *Kronika współpracy młodzieży II L.O. z muzeum w latach 1969–1973*.

Zbiory prywatne

- Jastrzębski S. 2023. Wspomnienia. Ewidencja dodatkowa działu archeologii nr MT/ED/A/45.
- Pieczczyńska-Gąsior Z. 2023. Wspomnienia. Ewidencja dodatkowa działu archeologii nr MT/ED/A/45.

Strony internetowe

- http://dir.icm.edu.pl/Slownik_geograficzny/Tom_VI/358. Dostęp on-line: 15.10.2023.
- <https://geneteka.genealodzy.pl>. Dostęp on-line: 28.09.2023.
- <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/33483>. Dostęp on-line: 20.09.2023.
- <http://spmierzyn.szkolnastrona.pl/index.php?c=page&id=33>. Dostęp on-line: 18.10.2023.

Aneks

Katalog dokumentacji archeologicznej z powiatu piotrkowskiego w Muzeum w Tomaszowie Mazowieckim im. Antoniego hr. Ostrowskiego

Niniejsze zestawienie powstało w celu zaprezentowania zbiorów archeologicznych, które znajdują się w Muzeum w Tomaszowie Mazowieckim. Prezentuje ono 13 miejscowości z obecnego powiatu piotrkowskiego. Schemat katalogowy jest następujący: STAN. – nazwa stanowiska, numer AZP; MAT. – pozyskane materiały; CHR. – chronologia; ZB. MTM. – nr inwentarzowy zbiorów muzealnych; LIT. – opracowania, wyniki badań; FOT. – nr inwentarzowe dokumentacji fotograficznej, na którą składają się: negatywy, zdjęcia oraz slajdy. Pominięcie w zestawieniu danego punktu katalogowego oznacza brak danych na ten temat. Datowania zabytków nie aktualizowano, bazuje na informacjach zawartych w dokumentacji.

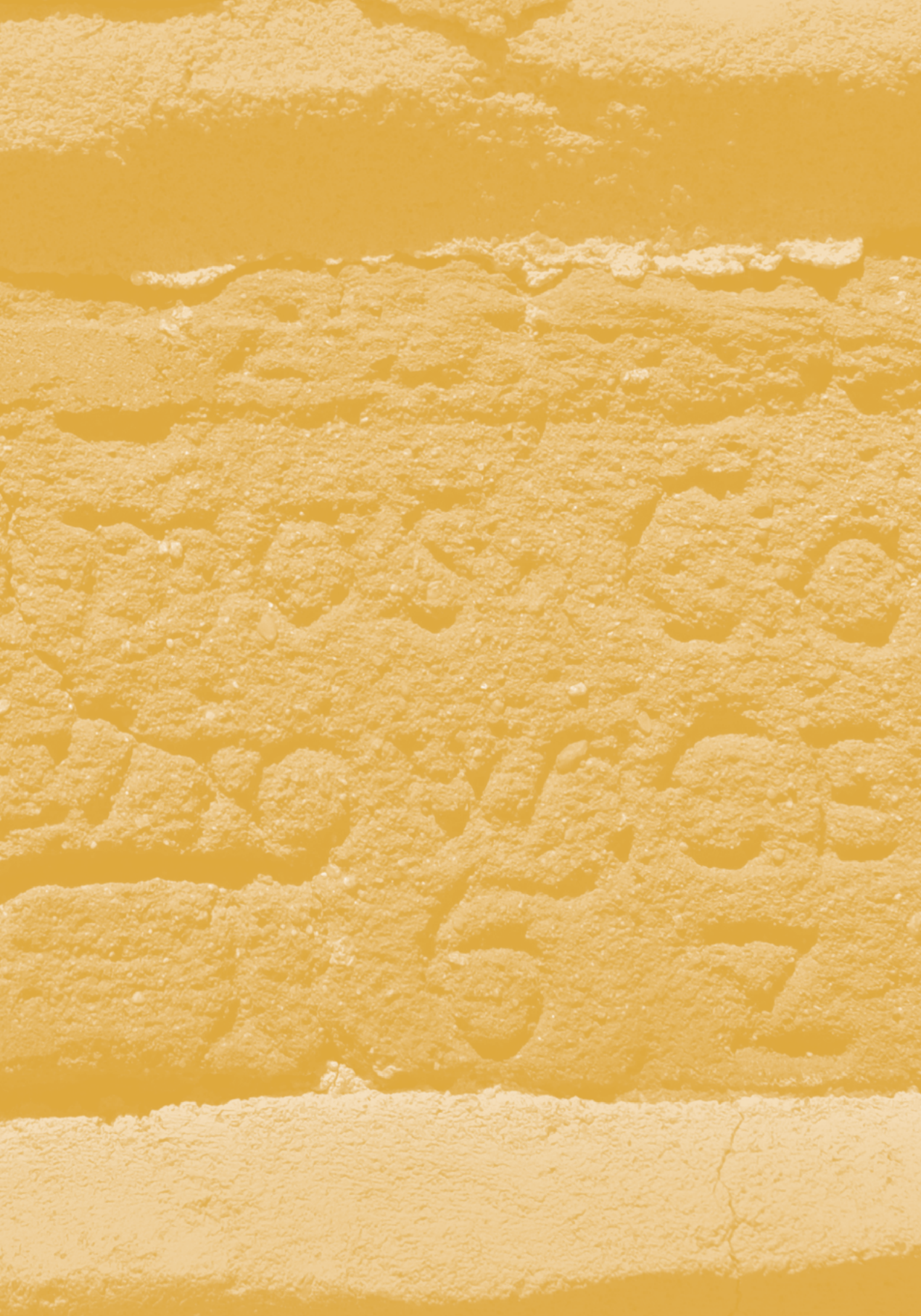
Wykaz miejscowości

1. BARKOWICE – gm. Sulejów;
FOT. katalog fotograficzny 410–411.
2. BĄKOWA GÓRA – gm. Ręčno;
STAN. kościół pod wezwaniem św. Trójcy;
MAT. fragm. naczyń;
CH. o. nowożytny;
ZB. MTM. 2585–2586;
LIT. Sprawozdanie z 2003 r. MT/Eba/57.
3. BĄKOWA GÓRA – gm. Ręčno;
STAN. dwór murowany;
MAT. fragm. naczyń;
CH. o. nowożytny;
ZB. MTM. 2587;
LIT. Sprawozdanie z 2003 r. MT/Eba/57.
4. BOROWIEC – gm. Aleksandrów;
STAN. AZP 76–57/1, cmentarzysko ciałopalne?
MAT. fragm. ceramiki, popielnica;
CH. e. brązu;
ZB. MTM. 7–11;
LIT. dar z 1946 r. od A. Karpa i A. Sadowskiego;
FOT. negatyw nr 4618–4619, 4626; katalog fotograficzny 102–103.
5. CIESZANOWICE – gm. Gorzkowice;
STAN. AZP 77–53/1, stan. 1, cmentarzysko ciałopalne (zniszczone?);
MAT. m.in. przepalone kości, przystawka (dzbanek), popielnica, szpila (brak?);
CH. k. wschodnio-pomorska;
ZB. MTM. 652–655;
LIT. sprawozdanie z 1974 r. MT/Eba/1, inwentarz połowy MT/Eba/29;
FOT. negatywy nr 9458–9463, 9465–9473; katalog fotograficzny 322–323.
6. GORZKOWICE – gm. loco;
STAN. AZP 78–53/41, stan. 4, osada;
MAT. fragm. ceramiki;
CH. późne średniowiecze;
ZB. MTM. 2715.
7. GORZKOWICE – gm. loco;
STAN. AZP 78–53/40, stan. 3, osada; ślad osadniczy;

- MAT. fragm. ceramiki;
CH. późne średniowiecze, nowożytność;
ZB. MTM. 2714.
8. MIERZYN – gm. Rozprza;
STAN. AZP 77–53/1, cmentarzysko;
MAT. m.in. fragm. ceramiki, naczynia, przedmioty metalowe, przepalone kości;
CH. k. wschodnio-pomorski;
ZB. MTM. 339–430, 559–638, 639–645, 702–785, 866–942, 956–1072;
LIT. sprawozdanie i dokumentacja MT/Eba/7, 8, 11;
FOT. slajdy nr 131–155, 223, 231–256, 275–279; negatywy nr 6201–6261, 6943–7043, 8792–?, 9427–9558;
katalog fotograficzny 127–196.
9. MIERZYN – gm. Rozprza
STAN. 2 (GROBLA); AZP 77–53/2, cmentarzysko;
MAT. m.in. fragm. ceramiki, naczynia, przedmioty metalowe przepalone kości;
CH. k. przeworska;
ZB. MTM. 639–645, 786–838;
LIT. inwentarz polowy MT/Eba/29;
FOT. slajdy nr 222; negatywy nr 8821–8831, 9559–9574; katalog fotograficzny 197–203.
10. SULEJÓW-OBDZIEŻ – gm. Sulejów;
STAN. AZP 74–55/1, cmentarzysko i osada;
MAT. m.in. fragm. ceramiki, kości, naczynia, krzemienie;
CH. k. łżycka oraz trzciniecka;
ZB. MTM. 299–334, 473;
LIT. sprawozdanie MT/Eba/4; dziennik polowy i inwentarz polowy MT/Eba/29;
FOT. negatywy nr 6162–6189, 6888, 6931–6936, 7063–7065.
11. SULEJÓW-OBDZIEŻ – gm. Sulejów;
STAN. AZP 74–55/2, osada;
CH. k. przeworska;
FOT. negatyw nr 7049.
12. SULEJÓW-OBDZIEŻ – gm. Sulejów;
STAN. AZP 74–55/3, osada;
CH. k. trzciniecka;
LIT. notatnik polowy MT/Eba/27.
13. SULEJÓW-PIASKI – gm. Sulejów;
STAN. AZP 75–55/1, cmentarzysko;
MAT. m.in. fragm. ceramiki, naczynia, przepalone kości;
CH. k. wschodnio-pomorska;
ZB. MTM. 167–208, 259–268, 474–550, 676–701, 839–865;
LIT. sprawozdanie MT/Eba/4, 5, 9; dziennik polowy i inwentarz polowy MT/Eba/29;
FOT. slajdy nr 156–157, 160–161, 164–184, 201–220, 257–263; negatyw nr 5595–5597, 5607–5616,
5629–5640, 5647–5657, 6909–6913, 6919–6925, 7052, 7066–7084, 7910–7944, 9181–, 9398–9457;
katalog fotograficzny 1–102.
14. SULEJÓW-PIASKI – gm. Sulejów;
STAN. AZP 75–55/2, osada;
MAT. m.in. fragm. ceramiki, krzemienie, fragm. talerza, naczynia;
CH. k. łżycka;
ZB. MTM. 209–231;
LIT. sprawozdanie MT/Eba/5; inwentarz polowy MT/Eba/29;
FOT. negatywy nr 5592–5594, 7051–?
15. SULEJÓW-PIASKI – gm. Sulejów;
STAN. AZP 75–55/3, osada;

- MAT. m.in. fragm. ceramiki, przęślik;
CH. k. wschodnio-pomorska;
ZB. MTM. 232–255, 269–298;
LIT. sprawozdanie MT/Eba/4; 5, inwentarz polowy MT/Eba/29, 30;
FOT. slajdy nr 158–159; negatywy nr 5599–5606, 5617–5620, 5627–5628, 5641–5646, 6869–6887, 6892–6902, 6914–6918, 7053; 7062; katalog fotograficzny 103–111.
16. SULEJÓW-PIASKI – gm. Sulejów;
STAN. AZP 75–55/4, osada;
MAT. m.in. fragm. ceramiki, naczynia, krzemień;
CH. k. lużycka, o. wczesnego średniowiecza;
ZB. MTM. 335–338, 553–558, 656–675, 943–955;
LIT. sprawozdanie MT/Eba/4; 9; inwentarz polowy MT/Eba/29, 30;
FOT. slajdy nr 185–200, 264–274; negatywy nr 6926–6930, 7054–7055, 7945–7971, 9179–9180, 9387–9397; katalog fotograficzny 112–125.
17. SULEJÓW-PODKLASZTORZE gm. Sulejów;
LIT. Sprawozdanie MT/Eba/5.
18. PRZYGLÓW-MUROWANIEC – gm. Sulejów;
STAN. AZP 74–55/1; osada;
MAT. m.in. fragm. ceramiki, polepa, krzemienie;
CH. k. przeworska;
ZB. MTM. 24–61;
LIT. sprawozdanie MT/Eba/1, notatnik polowy MT/Eba/27; inwentarz polowy MT/Eba/29;
FOT. negatywy nr: 3117–3132; katalog fotograficzny 313–321, 448.
19. PRZYGLÓW-MUROWANIEC – gm. Sulejów;
STAN. AZP 74–55/2; osada;
LIT. sprawozdanie MT/Eba/72.
20. PRZYGLÓW-MUROWANIEC – gm. Sulejów;
STAN. AZP 74–55/3; osada;
LIT. sprawozdanie MT/Eba/72.
21. STUDZIANKI – gm. Wolbórz;
STAN. AZP 72–56/1; osada;
MAT. fragm. ceramiki, krzemienie;
CH. k. trzciniecka;
ZB. MTM. 158–160;
LIT. inwentarz polowy MT/Eba/29;
FOT. negatywy nr 6853–6855, 6862–6865.
22. STUDZIANKI – gm. Wolbórz;
STAN. AZP 72–56/2; osada;
MAT. fragm. ceramiki, krzemienie;
CH. k. lużycka;
ZB. MTM. 161–162;
FOT. negatywy nr 6866–6867.
23. STUDZIANKI – gm. Wolbórz;
STAN. AZP 72–56/3; cmentarzysko?
MAT. fragm. ceramiki, przepalone kości;
CH. k. trzciniecka;
ZB. MTM. 163–164, 431–432;
LIT. inwentarz polowy MT/Eba/29;
FOT. negatywy nr 6857–6859, 6889–6890, 7044–7048, 7056–7061, 9375–9386(?);
katalog fotograficzny 326–331.

24. SWOLSZEWICE DUŻE – gm. Wolbórz;
STAN. osada;
CH. e. średniowiecze;
LIT. sprawozdanie MT/Eba/3.
25. SWOLSZEWICE DUŻE – gm. Wolbórz;
MAT. wiór krzemienny;
ZB. MTM. 2592;
LIT. dar P. Szubskiego.
26. SWOLSZEWICE DUŻE-KUBY – gm. Wolbórz;
STAN. 2;
LIT. Sprawozdanie MT/Eba/3.
27. WOLBÓRZ – gm. loco;
STAN. AZP 72–55/24;
MAT. fragm. ceramiki, hak;
CH. o. późnośredniowieczny, nowożytność;
ZB. MTM. 22–23;
LIT. dar T. Struckiego.
28. WOLBÓRZ – gm. loco
STAN. AZP 72–55/11;
MAT. fragm. ceramiki;
CH. k. przeworska;
ZB. MTM. 2725.
29. WOLBÓRZ – gm. loco;
STAN. 72–55/8; osada;
MAT. fragm. ceramiki, krzemień, polepa, kość zwierzęca;
CH. k. trzciniecka oraz o. nowożytność;
ZB. MTM. 2539–2569;
LIT. Sprawozdanie MT/Eba/52.
30. WOLBÓRZ – gm. loco;
STAN. 72–55/23; zamek;
LIT. niepełny opis badań MT/Eba/6;
FOT. negatywy nr 5658–5704; katalog fotograficzny 332–335.

Afiliacje

Maria Baranowska

badaczka niezależna

<https://orcid.org/0000-0002-2158-520X>

Piotr Kittel

Wydział Nauk Geograficznych UŁ, Katedra Geologii i Geomorfologii

<https://orcid.org/0000-0001-6987-7968>

Tomasz Kurasiński

Instytut Archeologii i Etnologii PAN, OBDT w Łodzi

<https://orcid.org/0000-0002-8158-1104>

Sebastian Latocha

Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UŁ

<https://orcid.org/0000-0003-4226-9131>

Ireneusz Marchelak

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi

Błażej Muzolf

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi

Iwona Nowak

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi

Alicja Piotrowska

Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UŁ

<https://orcid.org/0000-0001-7619-1585>

Magdalena Piotrowska

Instytut Archeologii i Etnologii PAN, OBDT w Łodzi

<https://orcid.org/0000-0002-8774-2052>

Wojciech Siciński

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi
<https://orcid.org/0000-0002-2688-9253>

Jerzy Sikora

Instytut Archeologii UŁ
<https://orcid.org/0000-0003-4494-2983>

Kalina Skóra

Instytut Archeologii i Etnologii PAN, OBDT w Łodzi
<https://orcid.org/0000-0002-3197-6060>

Beata Sobko

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Łodzi
<https://orcid.org/0009-0002-1190-493X>

Waldemar Stasiak

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi

Piotr Strzyż

Instytut Archeologii UŁ
<https://orcid.org/0000-0001-6846-159X>

Alicja Szymczak

Instytut Historii UŁ / Plichtów
<https://orcid.org/0000-0001-7238-3993>

Jan Szymczak

Instytut Historii UŁ / Plichtów
<https://orcid.org/0000-0003-0705-4450>

Monika Troszczyńska-Antosik

Muzeum Sztuki w Łodzi
<https://orcid.org/0009-0006-5980-5622>

Jacek Ziętek

Archiwum Państwowe w Piotrkowie Tryb.
<https://orcid.org/0000-0002-7112-4436>